

Sophie Watson and Lesley Doyal (eds.) Engendering Social Policy. London: Open University Press. 1999. 211 pages.

ספר זה עוסק במחקרים על־אודות נשים ורווחה. הוא עוסק בנשים כצרכניות, כספקיות וכמעצבות של מדיניות רווחה ועומד על ייחודן בהקשרים אלה. ייחודו בכך שהוא נוקט נקודת־מבט ולשון פמיניסטיות, דהיינו, הוא מעוגן בתיאוריות הפמיניסטיות שהתפתחו בשנים האחרונות והרחיבו את השיח הפוליטי והפילוסופי על מקומן של נשים בחברה המודרנית. בכך חידושו המתודולוגי של הספר – מושגים והגדרה מחדש של נושאים שונים העומדים במוקדם. החברה המודרנית שהספר מדבר עליה היא בריטניה. המחקרים כולם מתייחסים למציאות הרווחה הבריטית עם היבטים השוואתיים בחלק מן המאמרים.

הטיפול בשאלות הרווחה אינו ברמה של מדינת־הרווחה כקונספציה, אלא בסוגים מוחשיים של מדיניות רווחה לאחר שעוצבו ונהפכו לקוי־פעולה מחייב של המשרדים השונים. מבחינה זו הספר מהווה ביקורת על האופן שבו המשרדים השונים פועלים בסוגיות אלה. רק בשני מאמרים מצאתי חידוש גם בנושא, ולא רק בחשיבה ובמישור של הסוגיות, ועל כך אעמוד בהמשך.

המאמרים על־פי סדרם עוסקים בסוגיות מוכרות. המאמר הראשון עוסק בסוגיה של עידוד נשים לצאת לשוק־העבודה תוך התעלמות מהיווצרותה של תופעת הסופרוומן העובדת בשתי משרות ומתוגמלת רק בו שמחוץ לבית.

המאמר השני מציג את השיח על רווחתן של נשים ובריאותן תוך התעלמות מהצורך בחלוקה־מחדש של העבודה והאחריות בין הספירות הפרטית והציבורית. מסקנתו היא שמדיניות רווחה שמכירה ברצינות בעיוותים של הסדר החברתי כלפי נשים תדרוש מגברים רבים להשתנות: להסכין לחלוקת משאבים שוויונית יותר, ליטול על עצמם אחריות רבה יותר בעבודות־הבית, ולפעול למען תמיכה והגנה רגשית פעילה על נשים וילדות החשופות לסיכון של ניצול מיני. התוספת המעניינת של המאמר היא בהערכת היתרונות שיש להיערכות־מחדש בחלוקת־העבודה הפמיניסטית לא רק לנשים, אלא גם לגברים.

המאמר השלישי מנתח את השפעותיה של הדומיננטיות הגברית בתחום התכנון העירוני על בידודן של נשים ועל הרחקתן מן המרחבים המטרופוליטניים. הדיון בתחום זה הינו חדש בהקשר של רווחת נשים, אף כי הוא עולה לאחרונה בהקשרים של תכנון עירוני.

המאמר הרביעי מנתח את התחום של טיפול ומטפלות (care and carer) מזווית־ראייה פמיניסטית. תחום הטיפול וההשגחה בכללותו מוצג כחסר מעמד מקצועי וכחסר ערך תגמולי ראוי. המאמר מתייחס למצב בכפר וליתרונות הקרבה הקהילתית המאפיינים את חיי הכפר. מאחר שהמאמר חלש מצד כתיבתו ובלתי־ממוקד קשה להפיק ממנו את המיטב ללא קריאה חוזרת. על כל פנים הוא מעלה סוגיה שבהקשר של "טיפול" מהווה חמישית הקרחון של סוגיית חוסר השוויון בערך העבודה של נשים.

המאמר החמישי נוגע בהגנה על ילדים ובתפקידן של נשים בעניין זה. לאחר שהמאמר פורש את המצב המשפטי וההיסטורי בבריטניה ומדגיש את העובדה כי תחום מדיניות זה

מסור בידי נשים – פסיכולוגיות, עובדות סוציאליות, פקידות סעד – הוא פונה למקומן של האימהות עצמן בטיפול בבעיה קשה ומסובכת זו. המאמר קובל על כך שאימהות של ילדים שנחשפו לאלימות ולניצול מיני אינן מעורבות דיין בתהליך הטיפול בילדים שנעשה על-ידי הנשים בעלות-המקצוע, ועל כך שהן זוכות אף ביחס חשדני. גם באותם מקרים שבהם הן מעורבות, היחס כלפיהן פטרוני ומעניק הדרכת-יתר לאימהות בעודו מתעלם מהאבות, שהם-הם לרוב מקור האלימות כלפי הילדים. המאמר מציג באופן נוקב את השאלה: כיצד ייתכן שהטיפול בנושא נטפל לאימהות דווקא ועוסק בוויסות התנהגותן בעודו נותן לאבות שפגעו בילדיהם לחמוק מעיני בעלי-המקצוע? התשובה לשאלה נוקבת לא פחות: בעלות-המקצוע, שהן כאמור נשים בדרך-כלל, חרדות בעצמן מפני האלימות של גברים שהתעללו בילדיהם ולפיכך נוטות להימנע ממגע עימים!

מאמר שישי עוסק בתהליך ההפללה שעובר על השכבה המתרחבת של נשים השרויות בעוני. באמצעות לוחות ותרשימים מובאים נתונים רבים על ההבדלים בין מעורבותן של נשים בפלילים בעבר לעומת מעורבותן כיום. גם שיעור המעורבות וגם תחומי המעורבות השתנו לרעה, ומספר הנשים המעורבות והמורשעות בדין הפלילי עלה לכדי שלישי ממספר הגברים לעומת כעשירית עד לפני שלטונה של מרגרט תצ'ר. ההסבר הניתן לכך הוא היהפכותן של נשים המהוות ראשי משפחות, בעיקר חד-הוריות, למובטלות במהלך תקופת שלטונה של מרגרט תצ'ר. אפשר לחלוק על החיבור שנעשה עם שלטונה של תצ'ר, כפי שהוא מוצג במאמר, אך אי-אפשר להכחיש את העובדה שעוני של נשים הוא הגורם מספר אחת בצמיחה של מעורבותן בפלילים. השורה התחתונה מבחינת מדיניות הרווחה היא כי העניות נענשות כפליים.

המאמר הבא מוקדש לניתוח המדיניות ביחס לאלימות במשפחה בשנות התשעים. השאלה הנידונה היא עד כמה התעניינות הממשל באלימות בתוך המשפחה רצינית. המצב מחריף למרות הכנסים, היוזמות הציבוריות, המקלטים לנשים מוכות, הקמת יחידה מיוחדת במשטרה לשם טיפול באלימות במשפחה, ופתיחת משרד מיוחד בתוך המשטרה המופעל על-ידי נשים שסבלו מאלימות. שיעור ההיפגעות מאלימות במשפחה ושיעור הגברים הנושרים מתוכניות שיקום לגברים אלימים עולים בהתמדה. ההסבר שהמאמר מספק לכך הוא כי הממשל אינו מתייחס ברצינות מספקת לבעיה. כל תוכניות החינוך למניעה ולהעלאת התודעה המועברות בתי-הספר, כל המאבקים המשפטיים סביב המקרים הבודדים וכל הפרויקטים המיוחדים ליצירת שלום בכית גוויים עם הצעד הראשון של קיצוצים שהממשל מחליט עליו.

החלק הבא של המאמר עוסק בכיוונים של פתרונות. מבחינת הכתיבה חלק זה "הודבק" אל המאמר וסרבל אותו. מצד תוכנו הוא עומד על בעיות חשובות שלפיהן המדינה מתייחסת לאימהות חד-הוריות כאל נטל כלכלי ומחייבת אותן ליצור מגע עם האבות האלימים לצורך תביעת המזונות. אימהות המסרבות לעשות זאת, ואף מוכנות במקרים מסוימים להיאסר, מדגישות בכך את מדיניות המשטרה ואת גישת המדינה שלפיהן אלימות במשפחה מהווה חלק מסדר הדין הפלילי ואינה קטיגוריה ייחודית המצריכה יחס שונה מהיחס המקובל בפלילים. הפתרון: ניצולי אלימות יחד עם מוסדות ציבוריים הם אלה שצריכים ויכולים ליצור צורות חדשות של התמודדות עם בעיית האלימות במשפחה.

שלושת המאמרים האחרונים עוסקים בסוגיות שנידונו רק מעט עד כה. המאמר על

אבות, ילדים ואלים בבריטניה מנתח את תהליך השינוי של מושג האבהות מדמות סמכותית לדמות של הורה דואג, ואת השלכותיו של תהליך זה מבחינה משפטית, משפחתית ורווחתית. בעוד שמצב האב והדימוי שלו הולכים ומשתפרים, דימויו של אימהות, בעיקר גרושות, מותקף בשל נכונותן להיפרד מילדיהן או בשל הסכמתן לחזקה משותפת במקרי הגירושין. ערכם החברתי של אבות עולה בעת שהם נאבקים על זכויות האבהות ומקיימים תנועות למען זכויות של אבות בלתי-נשואים ביחס לילדיהם. מאבק זה אינו נתפס כהתקדמות בכיוון של השווייט האחריות ההורית לילדים, אלא כהקרבה מצידם של האבות. גם מאמר זה, כקודמו, כתוב באופן מסורבל וקשה למעקב, וכקודמו הוא מעלה סוגיות חשובות על מצב-העניינים בבריטניה בנושא אבהות, אלימות וילדים. אחד הממצאים העיקריים של המאמר הוא כי האלימות וההתעללות בילדים גברה בעקבות השינויים שהתחוללו במושגי האבהות כפי שהם באים לידי ביטוי בחוק, במשפחה ובמדיניות כלפי אבות.

המאמר הבא קורא להפיכתו של נושא השוויון לעניין מרכזי בעיצוב מדיניות הרווחה בכללותה. הצעתו של המאמר היא לשנות את נקודת-המוצא מגישה פרדיגמטית, שעניינה הבטחת השוויון בהקשר של מתן שירותים שונים, לגישה המניחה מראש שכל המערכות מושתתות על חוסר ניטרליות מגדרית. הרעיון הינו מהפכני ותובע קודם-כל מהפכה חשיבתית ותודעתית, ואולם הצעת הפתרון שהמאמר מציג הינה קונוונציונאלית: הצבת פונקציה מנהלית שתפקידה לעבור על כל תפוקות המדיניות במטרה לחשוף ולעכב את גילויי אי-השוויון המגדרי; במילים אחרות, פיתוחו של רעיון ההעדפה המתקנת לכדי מיניסטריון. דבר זה נראה כסתירה פנימית שכן זוהי אסטרטגיה פמיניסטית ליברלית שמטרתה פמיניסטית רדיקלית, מטרה שרק מהפכה המחדדת את מלחמת-המינים תוכל לה:

המאמר האחרון עוסק לכאורה בנושא כללי ולא-דווקא בעל נגיעה ייחודית בנשים: "מסוכן ושונה" – הבניית מחלות הנפש בשנות התשעים ומדיניות בריאות הנפש. מחלות נפש בפסיכיאטרייה המודרנית מגדירות נשים: מחלות כגון עקרת-הבית המדוכאה, האם לאחר הלידה, האישה הסנילית ועוד. חוק בריאות הנפש שנכנס לתוקפו בבריטניה בשנת 1996 אינו מסייע לסובלים מהפרעות נפשיות, כגון מחלות הנפש של הנשים, המוגדרות בהקשרים חברתיים. השירותים של רישום תרופות ומיעוט התמיכה במשפחות המטפלות, הנובעים מחקיקה זו, מסוכנים ומונעים את בני המשפחה מלהוות מסגרת תומכת למוגדרים כחולים.

אלה הן אם כן הסוגיות הנידונות בספר, סוגיות מוכרות ברובן בתיאוריה ובפרקטיקה הפמיניסטית. עיקר החידוש במאמרים הוא, כאמור, נקודת-המבט הפמיניסטית שלהם והגישה החתרנית המאפיינת אותם, אם כי לא את כולם. איכות הכתיבה אינה אחידה, חלק מהמאמרים כתובים באופן מסורבל, והמתודולוגיה גם היא אינה אחידה ונגקטת על-ידי הכותבים לפי נושאייהם. הספר מחוסר תיזה מרכזית, הוא רב-נושאי אך בלתי-ממצה. המאמרים כולם מצטיינים בהיותם עדכניים, אם בגישתם הפמיניסטית או במיצוין של הסוגיות כפי שהן כיום.

הנריאט דהאן-כלב
אוניברסיטת בן-גוריון